

De Heraut

van de

Gereformeerde Kerken in Nederland.

Het auteursrecht van den inhoud van dit blad wordt verzekerd overeenkomstig de wet van 28 Juni 1882 (Staatsblad N°. 124).

Zondag 25 October 1896. N°. 983.

Dit blad wordt geregeld des Vrijdags aan de geabonneerden verzonden. Bijdragen van medewerkers, ingezonden stukken en alles wat verder den inhoud van dit blad betreft, te adresseren aan de REDACTIE, Abonnementen en Advertenties aan den Uitgever J. A. WORMSER, Bureau N. 2, Voorburgwal 44, te Amsterdam. Inzendingen die later dan Donderdag 's namiddags te 12 uren worden ontvangen kunnen voor het nummer van die week niet meer in aanmerking komen.

Abonnementenprijs: franco aan huis, per drie maanden f 1.20. Afzonderlijke nummers aan het Bureau 10 Cent. Abonnementen worden aangenomen door alle Boekhandelaren, Postdirecteuren enz. en aan het Bureau te Amsterdam. Advertenties van 1 tot 6 regels 90 Cent; voor elke regel meer 15 Cent. Aanvragen en vermelding van liefdegaven en Verslagen van Vereenigingen 10 Ct. p. regel.

Van de gemeente Gratie.

TWERDE STUK.

Maar Jeruzalem, dat boven is, dat is vrij, hetwelk is ons aller moeder.

Gal. 4: 26.

VI.

Naar we onderstellen durven, is thans onze poging geslaagd, om onze lezers althans het gewicht en den ernst van het punt, waarover we handelen, scherp en helder te doen inzien. Er is toch door ons aangetoond, hoe de apostel het stuk over Melchizedek op den voorgrond schuift, als één der punten, waaraan ge juist *den voortgevarne tot de volmaaktheid* herkent; en evenzoo is duidelijk gemaakt, hoe *de groote verborgenheid*, waarop Paulus keer na keer zulk een nadruk legt, in niets anders is te zoeken dan daarin, dat de Zone Gods niet de Joodsche natuur, maar *de menselijke natuur* heeft aangenomen, en als zodanig Zaligmaker niet der Joden, maar van de mensheid is, natuurlijk met de Joden in die mensheid begrepen.

Is dit alzo het stuk, waarmede men van de *»melk der kinderen»* tot *de vaste spijs der volmaakt»* overgaat, en tegelijk *de groote verborgenheid*, die lange eeuwen schuil bleef, maar in de kribbe van Bethlehem aan het licht trad, dan is het een leemte, een gebrek in onze Christelijke beschouwing, indien zodanig uiterst gewichtig stuk er niet in is opgenomen. Die leemte nu is hoofdzakelijk veroorzaakt door het niet genoegzaam letten op het leerstuk van de *»algemeene genade»*, d. i. op de bemoeienis, die God met den mensch al mensch heeft, ook buiten den eigenlijken bekeeringsweg. Hoe verder we dit stuk der *»algemeene genade»* ontwikkelen, hoe klaarder men dan ook ontdekken zal, welke ver reikende betekenis dit leerstuk, niet enkel voor de Dogmatiek, maar ook voor geheel ons levens- en wereldbeschouwing, en voor de praktijk des levens heeft.

Twee grondbeschouwingen staan ten deze tegenover elkander.

De ééne is, dat Satan, door den mensch in den strik der zonde te vangen, het heerlijke werk van Gods schepping verijdeld heeft. Ten gevolge van den val is dan nu de menselijke natuur geheel verdorven, het menselijke leven één gruwel, deze wereld één schouwplaats van zonde en ellende geworden. Noch aan die menselijke natuur, noch aan dit menselijk leven valt dus iets meer te doen, en het eeuwige wonder van Gods genade is, dat er enkele zielen gered worden. Voor die is het heil in een aparten kring afgezonderd en bereid. Al het overige mensdom laat God varen. Al wat verder op de wereld en in de wereld werkte, was uit den Booze, en alleen in dien eigen kring werkte God. In dien eigen kring is door die werking Gods het heil dan ook tot stand gekomen, en zijn alle voorwaarden vervuld, waaraan voldaan moest worden, om de zielen te redden. Zulke enkele zielen die gered worden, moeten dan in dien engen kring worden ingelijfd. En zoo gaat het dan tot den einde toe. En dan komt het oordeel. Een oordeel waarin onze menselijke natuur, ons geslacht, heel ons menselijk leven, met gansch de wereld, wegzakt, en dan zal het eeuwig Koninkrijk van God hierin bestaan, dat die enkele geredde zielen, als heerlijke geestelijke wezens om Gods troon blinken.

Deze valsche grondvoorstelling vindt nu intusschen een geheel andere grondvoorstelling op grond van de Heilige Schrift tegenover zich staan. En deze ware, Schriftuurlijke grondvoorstelling leert ons, dat Satan het werk Gods niet verijdeld, maar slechts voor een tijd in zijn glans verdonkerd heeft. Dat God, wel verre van onze menselijke natuur, ons menselijk geslacht en ons menselijk leven aan Satan prijs te geven, integendeel deze zijne rijke schepping aan Satan is blijven betwisten, en hem ten slotte weer ontrukte. Dat God te dien einde twee dingen heeft gedaan. Ten eerste dat zijn algemeene genade de algemeene doorwerking van zonde en verderf in onze natuur, in ons geslacht en in ons menselijke leven gestuit heeft; en ten tweede in een aparten kring zijne bijzondere genade heeft voorbereid, uitgewerkt en voltooid. Dat Hij, toen deze afzondering zijn raad had uitgeleend, met dit verworven heil, dat voor de wereld, voor ons geslacht, voor een iegelijk mensch die gelooven zou, bestemd was, tot de wereld is uitgegaan, en den hoofdstroom van het menselijke leven onder den invloed en de heerschappij van dat heil gebracht heeft, om uit alle volken zijn uitverkorenen, en ten dienste der uitverkorenen, en tot zijn eigen verheerlijking, geheel het

menselijk leven voor Christus op te eischen. Dat hieruit een crisis geboren wordt die over het satanische roersel in die wereld van den zuurdeesem des Evangelies uitgaat. Dat deze crisis eerst in het laatste oordeel haar volanding vindt. En dat alsdan onze natuur, onze mensheid, ons menselijk leven, naar lichaam en ziel met de vernieuwde aarde, gered zal blijken te zijn, opdat na de verdoemenis der ongeloovigen, het oorspronkelijke werk Gods in eeuwigheid heerlijk bloei voor zijn Troon.

Dit zijn twee saamvattende grondvoorstellingen die heel den blik op het Koninkrijk der hemelen, op het Evangelie, op het Christendom en op het menselijk leven beheerschen.

Intusschen treedt de eerste, valsche grondstelling in drieërlei zeer gewijzigden, ten deele gemengden vorm op; en het is van aubelang op dezen drieërlei vorm van voorstelling de aandacht te vestigen. We onderscheiden haar liefst als de *Chiliasische*, de *Roomse* en de *Spiritualistische*.

De Chiliasische, of bekrompen Joodsche voorstelling, zegt u, dat God, toen de wereld Hem ontzoon, zich in Abraham een man heeft uitverkoren, en uit dien man zich een volk heeft bereid, dat niet slechts tijdelijk, en in zinnebeelden afgeschaduwd, drager van zijn heil zou zijn, maar feitelijk den kring zou bepalen van wat gered zou worden. Niet alsof elk Jood gered zou worden; maar al wie zou gered worden, moest uit de Joden zijn, of onder de Joden worden opgenomen. Al wat daar buiten lag was aan het verderf prijs gegeven, en strekte alleen om het leven te schenken aan hen, die uit de volken, tot de Joden zouden overkomen. In de dagen van Paulus werd dit principieel en in volstrekten zin gedreven. Een iegelijk kon tot den Christus komen, maar de toegang tot den Christus stond hem alleen open door de besnijdenis. Men moest, als men uit de volken geboren was, Jood worden, om eerst zóó Christen te kunnen zijn. Het is deze leuze waartegen Johannes de Dooper en Paulus zich het felst hebben aangekeerd. God kan, zoo riep de heraut van den Christus, zich ook te steenen Abraham kinderen verwekken. En Paulus hield niet op te betuigen, dat er in Christus niet is Jood noch Griek, Scyth noch Barbar, en dat wie zich in bovengemelden zin besnijden liet, Christus niet won maar verloor. — Maar sinds is dit Joodsche gevoel, onder den drang der omstandigheden, in gewijzigden vorm opgetreden. Toen namelijk Jeruzalem verwoest, en de Joodsche volkstaat vernietigd was, en een ieder voor zijne oogen zag, hoe de Christelijke kerk zich uit de Heidenen rekruteerde, is geheel deze grondvoorstelling in diere voege gewijzigd, dat wel voor een tijd de Joden, ter oorzake van hun schuld, terug zijn gedrongen, maar dat dit slechts voor een tijd is; dat straks de Joden hun oude, oorspronkelijke plaats hernemen; dat Jeruzalem dan herbouwd; de Joodsche volkstaat hersteld zal worden; dat Christus als Jodenkoning nogmaals op deze aarde zal heerschen; en dat de geredden uit de volken, dan nogmaals onder de schaduw van Israël zal zullen zijn.

Afwijkend hiervan, maar formeel van dezelfde gedachte uitgaande, is de *Roomse* voorstelling, alleen, dat hier de Roomse kerk in de plaats treedt van de Joodsche natie. Ook naar de Roomse voorstelling trekt is al wat buiten de kerk ligt, prijsgegeven; is in den kring der zaligmakende kerk het heil besloten; komt derhalve alleen dat deel van het menselijk leven terecht, dat in de sfeer van die kerk wordt opgenomen; moet heel het menselijk leven, voorzover het dezen heiligen invloed ondergaat, zijn levensregel van die kerk ontvangen, en aan den bloei en den glans der kerk dienstbaar worden gemaakt; en zal het einde zijn, dat al wat tot die kerk behoorde en door die kerk overschaduwd werd, eens voor Gods Troon zal schitteren, terwijl al wat daar buiten ligt omkomt.

Terwijl de derde, of *Spiritualistische* vorm van deze grondvoorstelling, die ge bij de Dooperschen en bij de Mystieken vindt, den afgezonderden kring noch in de Joodsche natie noch in de geïnstitueerde kerk, maar in het geestelijk gezelschap der verlichten en wedergeborenen zoekt. Ook naar deze voorstelling nu is het menselijk leven buiten dien geestelijken kring waardeloos en slechts bestemd om te vergaan. Alleen op dien geestelijken kring komt het aan. Daarmede alleen houdt God zich in enger zin bezig. Die kring vernieuwt zich alle eeuwen door de toebereiding der verkorenen. Die kring van verkorenen scheidt zich van de wereld en mijdt haar. En zoo gaat het voort tot den einde toe, tot aan het jongste oordeel, als God al wat buiten dien kring toefte verdoen zal, om alles wat in

dien kring besloten was, dat wil eigenlijk zeggen, alleen de *zielen* der verkorenen, om zijn Troon te vergaderen. De wereld gaat dan weg, ons menselijk leven gaat weg, ook het lichaam valt weg. Dat alles krijgt Satan, en wat aan God eeuwiglijk blijft zijn alleen de zielen der gerechtvaardigden.

Gelijk men ziet wijkt deze drieërlei voorstelling zeer ver uiteen. Maar dit is niettemin, aan elk van deze drie beschouwingen als grondvoorstelling gemeen, dat ze alle drie scheiding maken tusschen ons menselijk leven in onze menselijke wereld enerzijds, en anderzijds tusschen een afzonderlijken kring in dat leven en in die wereld. Die kring is voor de Chiliasisten, evenals eertijds voor de Joodsche Christenen, wat zij noemen *Israel*. Die kring is voor de Roomschen de geïnstitueerde *Roomse kerk*. En die kring is voor de Spiritualisten van alle gading het *geestelike der verlichten*. Tegenover dien afgezonderden kring heeft nu, naar alle voorstelling, het overige menselijk leven slechts voorbijgaande betekenis. Het blijft slechts voort bestaan tot aan den oordeelsdag. Dan gaat het voor eeuwig onder, wordt een prooi des verderfs, en een buit voor Satan. En wat alsdan eeuwig blijven het Koninkrijk der hemelen zal uitmaken is, óf Israël, met wat van Israël werd ingelijfd of door Israël overschaduwd, óf wat in de triomferende kerk is en onder haar schaduw leeft, óf wat door wedergeboorte overgezet werd uit de wereld in het geestelike der heiligen. Voor het zeer aanmerkelijk verschil dat in de uitwerking der grondgedachte tusschen deze drie onderscheidene voorstellingen bestaat, hebben we een open oog. We dingen er niets op af, en weten zeer wel, dat de Chiliasisten de zaak anders voorstellen dan de Joodsche Christenen in Paulus' dagen; dat de Roomse kerk de zaak heel anders opvat, dan de Chiliasisten; en dat zoo ook de Spiritualisten in tal van opzichten vlak tegen de Chiliasisten en tegen de Roomschen overstaan. Zeker zullen we nog meermalen gelegenheid hebben op dat velerlei onderscheid te wijzen. Doch hierin komen alle deze drie toch in hoofdzaak overeen, dat het haar niet om de behoudenis der wereld, maar alleen om de verheerlijking van hun afgezonderden kring te doen is, zoodat al wat buiten dien kring ligt, feitelijk alleen dienst doet, om dien kring te verheerlijken.

Tegen deze grondgedachte nu staat de door ons beledene grondvoorstelling over. Wij zeggen, dat God aan Satan zijn scheppingswerk niet heeft prijsgegeven, om er slechts één enkelen afgezonderden kring uit te redden, maar dat God *de wereld* heeft liefgehad; naar ons menselijk geslacht zich in erbarmig heeft uitgestrekt; daarom door de algemeene genade de doorwerking van zonde en verderf gekeerd heeft; alle eeuwen door in de menschenwereld is blijven werken, ook buiten de particuliere genade; en wel uit die wereld een kring heeft afgezonderd, om den balsem van Gilead te bereiden; maar ook dat Hij dien balsem bereid heeft, niet opdat de wereld slechts voor dien balsem zou bestaan, maar opdat die balsem de wereld zou dienen en redden. En dat alzo het werk Gods in algemeene en particuliere genade er op gericht is, om deze aarde in een nieuwe aarde, deze wereld in een nieuwe wereld, de mensheid in een nieuwe mensheid, en daartoe den zondaar in een kind van God te herscheppen. Natuurlijk ligt hierin opgesloten, dat alleen de uitverkorenen zalig zullen worden, en dat alleen wie in den Zoon des menschen geloofd het verderf zal ontvlieden, maar in, met en voor die verkoren gezaligden, die eens de nieuwe mensheid zullen vormen, wordt (van de personen nu afgezien) alles weer aan Satan ontrukte, wat hij eens greep, en geheel de oorspronkelijke schepping tot het einddoel gevoerd, waartoe God Almachtig haar tot aanzijn riep.

Staande voor de keuze tusschen deze twee grondvoorstellingen, noopt nu al wat we dusver uit de Heilige Schrift ter sprake brachten, tot verwerping van de eerste en tot aanvaarding van de tweede grondvoorstelling. Staat Melchizedek *boven* Abraham; keert in Christus de ordening van Melchizedek terug, onderwijl die van Aäron ondergaat en verdwijnt; luidt het Evangelie, niet dat God alzo lief de Joden, maar *de wereld* heeft geacht, dat Hij haar zinnen Zoon gaf; is Jezus' naam niet Zoon der Joden, maar Zoon des menschen; en is dit *de groote verborgenheid*, dat het heil in Israël voor de volken, d. i. voor ons menselijk geslacht bereid is; en luidt de profetie, dat eens ook ons lichaam verheerlijkt wordt, en dat deze aarde, na versmolten te zijn, in nieuwen luister zal hersteld worden, dan is het hiertoe uitgemak, dat God niet de wereld en ons menselijk leven aan Satan liet, om

slechts een zekeren kring te redden, maar dat integendeel de afgezonderde kring, eertijds in Israël, nu in de geïnstitueerde kerk, slechts middel en instrument in Gods hand is, om aan Satan geheel zijn roof te betwisten, en wat God eens schiep, maar van Hem afviel, aan de eere Gods te hergeven.

Natuurlijk moet op het terrein der Heilige Schrift dit pleit in hoofdzaak beslecht worden, door duidelijk te maken, hoe de Heilige Schrift de positie van Israël verstaat. In Israël toch komt het denkbeeld van den afgezonderden kring naar Gods bestel op, en alle kerkelijk of geestelijk particularisme beoogt nooit iets anders dan de voortzetting of nabootsing van dien afgezonderden kring van Israël te zijn. De Roomse kerk ziet het Sion Gods in zijn geïnstitueerde kerk, en de Spiritualist zoekt datzelfde Sion Gods in het gezelschap der heiligen. Iets waar tot op zekere hoogte dan ook niets tegen te zeggen valt. Er blijft een afgezonderde kring tot den einde toe bestaan, en steeds zal die afgezonderde kring, hetzij men dien in de kerk of in het gezelschap der heiligen zoekt, het beeld van het Sion Gods in Israël dragen. Maar is dat zoo, dan hangt het ook geheel van onzen juiste of onjuiste blik op de afzondering van Israël af, of wij de betekenis van de afzondering der kerk of van de afzondering der vromen verkeerd dan wel naar eisch der Schrift verstaan zullen. Het pleit toch loopt niet daarover, of er zulk een afgezonderde kring al dan niet bestaan moet. Over de waarheid dat er zulk een afgezonderde kring tot aan het jongste oordeel bestaan moet en zal, bestaat tusschen ons en hen wier gedachten we bestrijden geen verschil. Deze eisch en dat feit worden beiderzijds aanvaard. Al het geschil loopt slechts over de vraag: in welke verhouding die afgezonderde kring staat en staan moet tot hetgeen buiten dien kring tot ons menselijk leven behoort. Die verhouding nu meet men meestal af naar de verhouding waarin Israël tot de volkeren stond. En het is daarom van zoo overwegend belang, dat we ons omtrent die door God gewilde verhouding, uit de Heilige Schrift juiste en klare denkbeelden vormen.

Desaangaande nu bleek ons dat de Groot-Patriarchen zich niet van het leven der volken afzonderden in een zin als ging het leven der menschen buiten hun eigen tente hun niet meer aan; doch dat die afzondering in strengen zin eerst opkwam na Israels doorgang door de Rode Zee. Bleek ons evenzoo, dat er in Abrahams dagen nog kennis Gods was bij Abimelech, bij Efron en bij den koning van Salem, alsook bemoeienis van God met deze vorsten; dat Melchizedek niet een toekomstige figuur is, maar als voorbeeld van den Christus boven Abraham wordt gesteld; en dat, hetgeen Israël niet verstaan had, na Golgotha en den Pinksterdag uitkwam, t. w. dat de afzondering van Israël alleen gediend had om voor de wereld den balsem van Gilead te bereiden.

Op geheel dezelfde lijn nu ligt de even onloochenbare waarheid, dat in Israël slechts *de schaduw*, niet het *wezen* der zaak was; wel de symbolische uitdrukking der ware religie, niet onze *»redelijke»*, d. i. het denkbeeld verwezenlijkende godsdienst. Dit nu spreekt de Heilige Schrift het klaarst uit in wat ze ons zegt omtrent het *»noverlet Jeruzalem»*. Er staat geschreven, zegt Paulus in Gal. 4: 22 vv., dat Abraham twee zonen had. Den éénen uit het *»vleesch»*, den anderen uit *de belofte*. En zoo was de ééne geboren uit *de dienstmaagd*, de andere uit *de vrije Sara*. Deze dingen nu, zegt hij, hebben andere beduidenis, dan men oppervlakkig zeggen zou. Er ligt namelijk in, dat het Verbond van Sinai tot dienstbaarheid was, en dat de Joden kinderen waren van dit dienend Verbond. Maar dat omgekeerd, het Verbond des Nieuwen Testaments het Verbond der vrijheid is, uitkomende in de kinderen der belofte. En om alnu deze ver reikende gedachte in het volle licht te stellen, komt hij op het aardse Jeruzalem, als de stad op den God verkoren berg, waartoe de Joodsche Christenen in Galatiens kerk nog steeds bleven uitzien, en wijst dan met een aangrijpend woord op eenmaal de religieuze conscientie, van dat aardse Jeruzalem af, op een heel ander Jeruzalem, dat niet om den Moria lag, maar een Jeruzalem is in den hemel. Uw Jeruzalem, o kinderen der Joden, dat op Sion ligt, is dienstbaar, maar het ware *»Jeruzalem dat boven is, dat is vrij, hetwelk is ons aller moeder»*. Tweeërlei Jeruzalem wordt hier dus tegen elkander over gesteld: in de eerste plaats het *»aardsche Jeruzalem»*, dat slechts de afschaduw droeg van het ware, en alzoo zelf onwezenlijk was, en in de tweede plaats het *»ware, wezenlijke Jeruzalem»*, dat bij God is, en daarom vrij. Meer nog, deze opmerkelijke uitspraak, die

op zich zelf de zaak reeds beslissen zou, staat niet alleen noch op zich zelf. In Openb. 21: 2 lezen we evenzoo: *»En ik, Johannes, zag de heilige stad, het nieuwe Jeruzalem, nederdalende van God uit den hemel»*; en nogmaals in het 10de vers: *»Een van de zeven engelen voerde mij weg in den geest en voerde mij op een hoogen berg, en hij toonde mij de groote stad, het heilige Jeruzalem, nederdalende uit den hemel, van God.»* In Openb. 3: 12 schrijft Christus aan de kerk van *Philadelphia*: *»Die overwint, ik zal op hem schrijven den naam mijns Gods, en den naam der stad mijns Gods, namelijk des nieuwen Jeruzalems, dat van mijnen God afdaalt.»* En, om niet meer te noemen, in Hebr. 12: 22 wordt aan Gods volk aangezegd, dat het onder het Nieuwe Testament gekomen is *»tot de stad des levenden Gods, tot het hemelsche Jeruzalem.»* Klaar en duidelijk wordt alzo het aardse Jeruzalem, met zijn tempel op Sion, gesteld tegenover een ander Jeruzalem, en dit andere Jeruzalem wordt van het aardse daardoor onderscheiden, dat het heet: het *»nieuwe Jeruzalem»*, het *»heilige Jeruzalem»*, het *»hemelsche Jeruzalem»*, het *»Jeruzalem dat van God uit den hemel afdaalt»*. Dit is alzo het oogpunt van waaruit al wat we van het aardse Kanaän, van het aardse Sion, en van het aardse Jeruzalem lezen, moet beoordeeld en verstaan worden. In dat aardse Kanaän, in dat aardse Sion, in dat aardse Jeruzalem is nimmer het wezen, het eigenlijk van God gewilde en duurzame. Er ligt nooit iets anders in dan de afschaduw, de verzinnebeelding, het voorbeeld of het type. En al wie de profetie anders verstaat of uitlegt, geraakt op doolpaden.

„De letter doodt, de Geest maakt levend.”

Die ons ook bekwaam gemaakt heeft, om te zijn dienaren des Nieuwen Testaments, niet der letter, maar des Geestes; want de letter doodt, maar de Geest maakt levend.

2 Cor. 3: 6.

Die tekst: *»De letter doodt, de Geest maakt levend»*, was alle eeuwen door steeds een lievelingstext van de vijanden der rechtzinnige kerk, en juist daarom voor de geloovigen minder aantrekkelijk.

De kerk sprak zich uit in een *»geschreven»* stuk. De kerk kon niet zonder *»geschreven»* belijdenis. De kerk had *»geschreven»* formulieren. De kerk had *»geschreven»* liederen of psalmen. Ook had de kerk *»geschreven»* bepalingen en kerkenorden. En in al die *»geschreven»* stukken, formulieren en boeken, daarin school nu, naar men voergraft, *de letter*. Een letter, die naar het eigen getuigenis van geen minder dan Paulus den apostel, u niet nu, maar *doodt*. En daarom wilden deze vrome ongelovigen van uw belijdenis, van uw formulieren, van uw ordeningen niets weten. Zij waren de vrije vromen, de minnaars niet van de letter, maar van den Geest, en daarom waren zij *de levende*, de geestelijke, de bezielde vromen, die op de mannen der formulieren als op het dorre hout en de doode rechtzinnigheid neerzagen.

Zoo heeft men onder dit roepen van: *»Tegen de letter en voor den Geest»* zich eerst losgemaakt van de Formulieren van eenigheid, zeggende dat men aan zijn Bijbel genoeg had, en dat die Schrift *»naar de meening des Geestes»* moest uitgelegd.

En toen dit gelukt was, heeft men zich tegen die Schrift zelf gekeerd. Natuurlijk niet om Gods Woord aan te randen. Integendeel, dat Woord Gods in de Schrift was de Geest, en daaraan bleef men trouw zweren. Maar wat uit de Schriftverreiking weg moest, was de boze letterdienst. Boek na boek was onrecht bevonden. Stuk na stuk was blijkaar ingeschoven. Op geen enkel gezegde kon men letterlijk aan. Wat van de Schrift bleef, was alleen maar de *»algemeene Geest»*, die er ons uit tegenademde; een ingedemde Geest, die dan meest als twee druppelen water gelek op den persoonlijk geest van hem, die den *»valiem der Schrift»* opving. Jarenlang was 2 Cor. 3: 6 dan ook een geliefkoosde tekst voor Moderne, Groninger, en soms ook voor enkele Ethische leeraars, om de rechtzinnige letterzitters en letterdienaren op de kaak te stellen, en hun eigen, hooge, geestelijke, levende vrijheid uit te stellen.

Vreemd klonk het bij zulke predikanten alleen, dat deze vrije geesten de dooudende letter ten deze zelf met een letter bestreden. Immers, de uitspraak van Paulus, dat *»de letter doodt en de Geest levend maakt»*, is zelf een *»geschreven»* woord, een in vasten vorm vastliggende uitspraak, een getuigenis, die ons niet door den Geest aanwaakt, maar overgeleverd is in de letter.

Nu is het intusschen voor deze formulierbestrijders en lettervijanden jammer, dat geheel deze uitspraak van Paulus hoegenaamd niets en niet het allerminst met het gebruik van een belijdenis, of van formulieren, of ook van het *»geschreven»* Woord, uitstaande heeft.

Wie den aanhef van 2 Cor. 3: 1 inziert, ontwaart terstond, dat de letter hier terugslaat op de let-